

Igor Kulenović

Prapovijesna struktura s lokaliteta Bićine polje kod Polače (AB44) – cesta iz razdoblja mlađe prapovijesti?

Igor Kulenović
Odjel za turizam i komunikacijske znanosti
Sveučilište u Zadru
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i
HR, 23000 Zadar
E-mail: ikulenovic@unizd.hr

UDK: 904:625.7](497.581.1)“637”
Prethodno priopćenje
Primljeno: 14. 11. 2017.
Prihvaćeno: 1. 2. 2018.

Sažetak

Na lokalitetu u Bićine polju, Polača, podno gradina Štrkovača i Kruglaš istražen je segment strukture izgrađene jednostavnom tehnikom polaganja i nabijanja kamenog šljunka na prethodno pripremljenu površinu. Struktura je prema nalazima ulomaka keramičkih posuda datirana u razdoblje mlađe prapovijesti, okvirno u razdoblje brončanog doba. Na temelju morfoloških značajki i sastava strukture kao i analogija sa sličnim objektima, struktura je interpretirana kao cesta.

Ključne riječi: Polača, Ravni kotari, cesta, brončano doba, gradine

A prehistoric structure at the Bićine polje site in Polača (AB44) – a late prehistoric road?

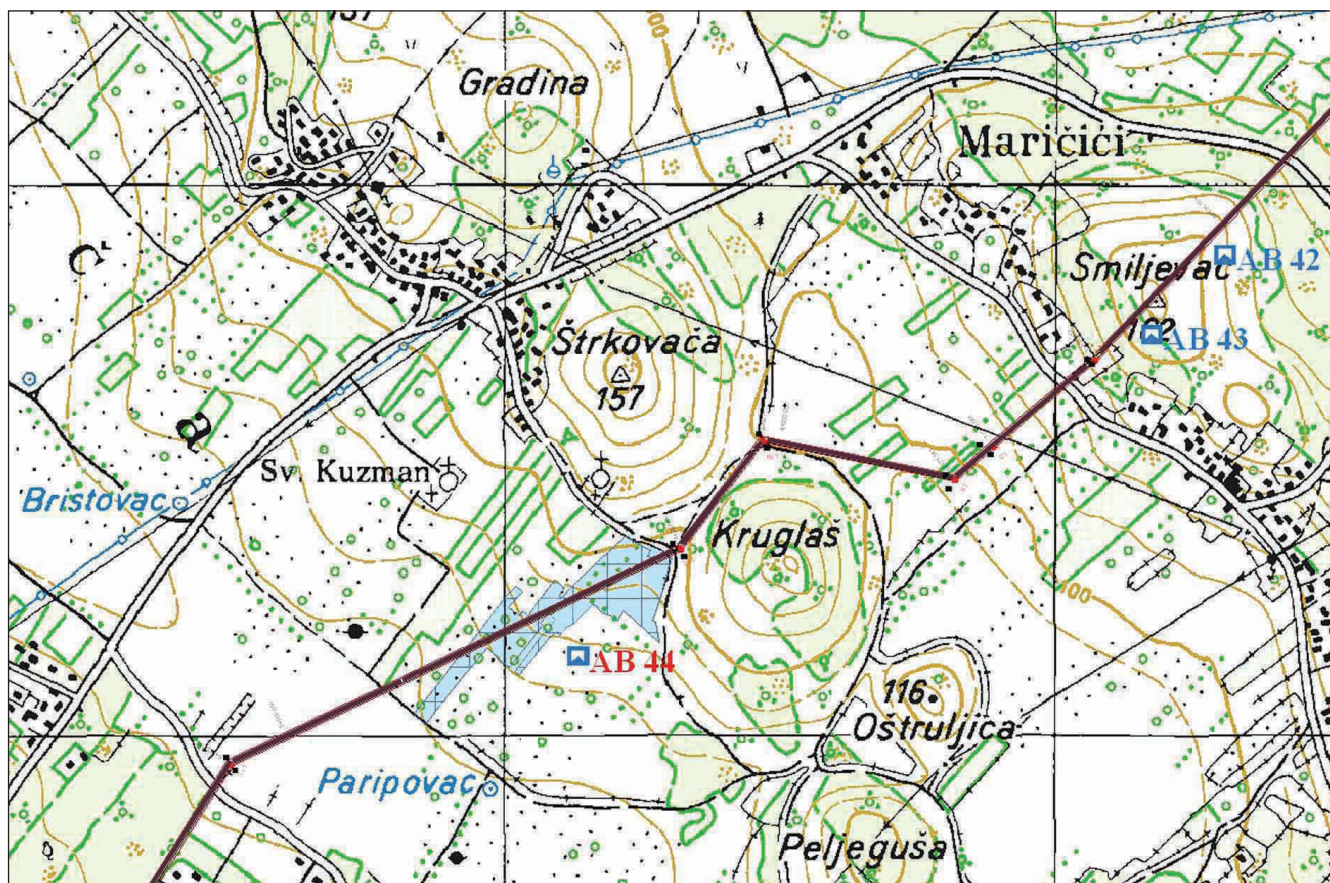
Igor Kulenović
Department of Tourism and Communication Studies
University of Zadar
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i
CROATIA, 23000 Zadar
E-mail: ikulenovic@unizd.hr

UDC: 904:625.7](497.581.1)“637”
Preliminary report
Received: 14 November 2017
Accepted: 1 February 2018

Abstract

At the Bićine polje site, in Polača, at the foot of the Štrkovača and Kruglaš hillforts, a segment of a structure has been excavated that was made by the simple technique of laying and packing gravel onto a previously prepared surface. Based on potsherd finds, the structure has been dated to the period of late prehistory, generally in the Bronze Age. This structure has been interpreted as a road on the basis of morphological features and its composition, as well as analogies to similar features.

Key words: Polača, Ravni kotari, road, Bronze Age, hillforts

Sl. 1. Položaj lokaliteta AB44 i trasa plinovoda
Fig. 1. The position of the AB44 site and the pipeline track

Uvod

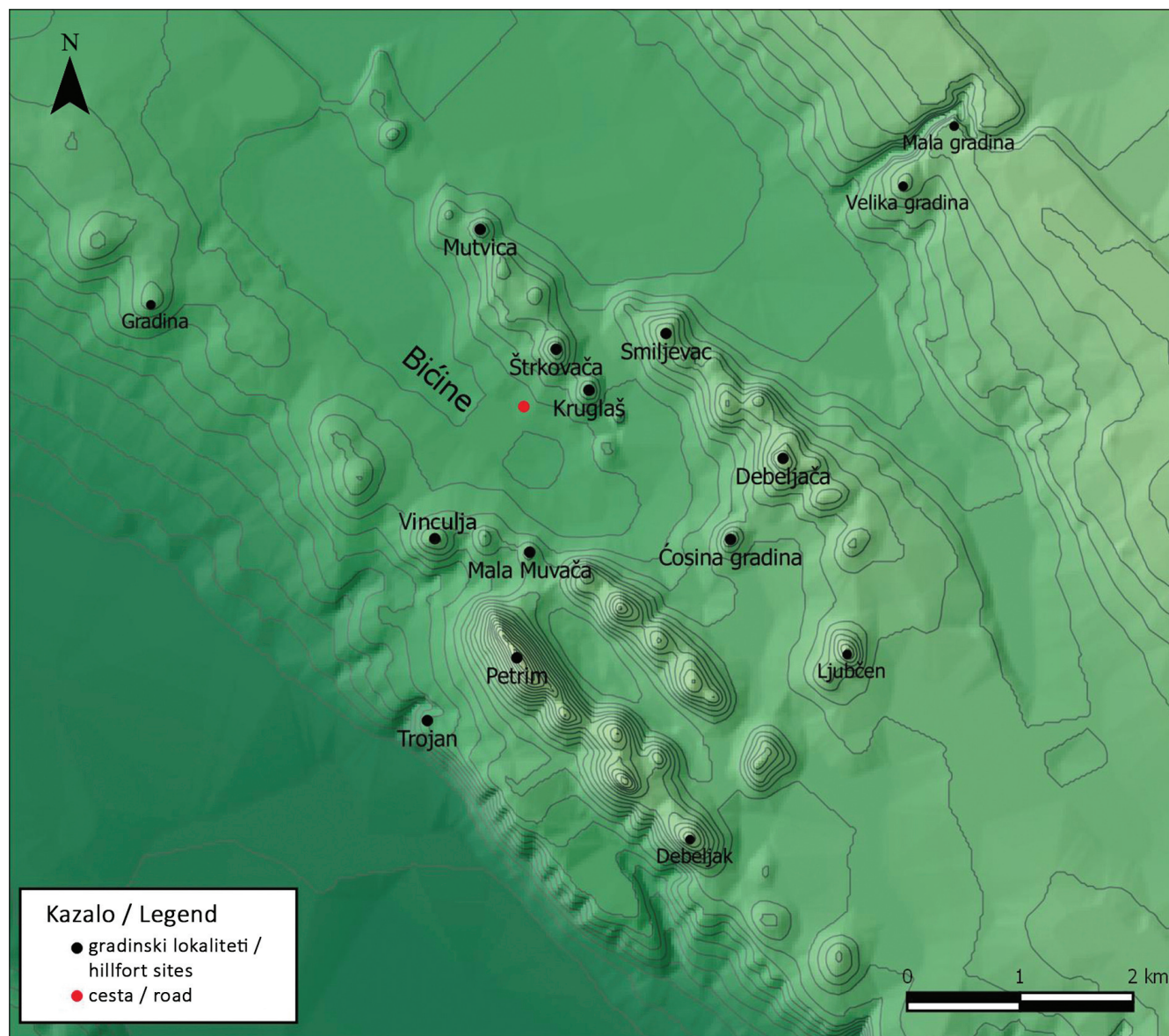
Istraživanja na lokalitetu AB44 – Ispod gradina Štrkovača i Kruglaš provedena su tijekom srpnja i kolovoza 2010. godine u sklopu projekta zaštitnih arheoloških iskopavanja na trasi plinovodnog sustava Like i Dalmacije. Lokalitet se nalazi u Polači, oko 10 km zračne udaljenosti sjeveroistočno od Biograda. Sam lokalitet AB44 smješten je na prijelazu polja u krški greben, na najnižim padinama prapovijesnog lokaliteta Štrkovača, a u neposrednoj blizini gradine Kruglaš (sl. 1). Riječ je o tipičnom krškom polju; ravničarski teren okružen je stožastim brežuljcima i krškim grebenima. S južne strane polje okružuju Vinculja, Velika i Mala Muvača, Veliki i Mali Ružić, te Velika Čelinka. Sa sjeverne strane polja nalaze se Čosina gradina, Peljeguša, Oštruljica, Kruglaš i Štrkovača. Većina navedenih brežuljaka (sl. 2) poznata je u stručnoj literaturi kao gradinski lokaliteti koji se datiraju u razdoblje eneolitika, brončanog i željeznog doba.¹ Lokalitet označen kao AB44 obuhvaća relativno velik prostor između gradina Štrkovača i Kruglaš. Na tom prostoru provedeno je istraživanje u formi rova koji se pružao okvirno u smjeru istok–zapad.

Introduction

Research at the AB44 site – Below Štrkovača and Kruglaš Hillforts – was conducted in July and August 2010 as part of archaeological rescue excavations along the route of the natural gas pipeline system for Lika and Dalmatia. The site is located in Polača, approximately 10 km north-east of Biograd in a straight line. The actual AB44 site is located where a polje transitions into a karst ridge, on the lowest slopes of the prehistoric Štrkovača locale, and in the immediate vicinity of the Kruglaš hillfort (Fig. 1). This is a typical karst polje (polje); the flat terrain is surrounded by conical hills and karst ridges. On its southern side, the polje is encircled by Vinculja, Velika and Mala Muvača, Veliki and Mali Ružić, and Velika Čelinka. To its north, the polje is bordered by Čosina gradina, Peljeguša, Oštruljica, Kruglaš and Štrkovača. Most of these hillocks (Fig. 2) are known in the scholarly literature as hillfort sites which have been dated to the Eneolithic, Bronze and Iron Ages.¹ The site designated as AB44 encompasses a relatively large area between the Štrkovača and Kruglaš hillforts. Excavations in this area were

1 Batović 1990; Batović 2004; Chapman *et. al.* 1996.

1 Batović 1990; Batović 2004; Chapman *et. al.* 1996.

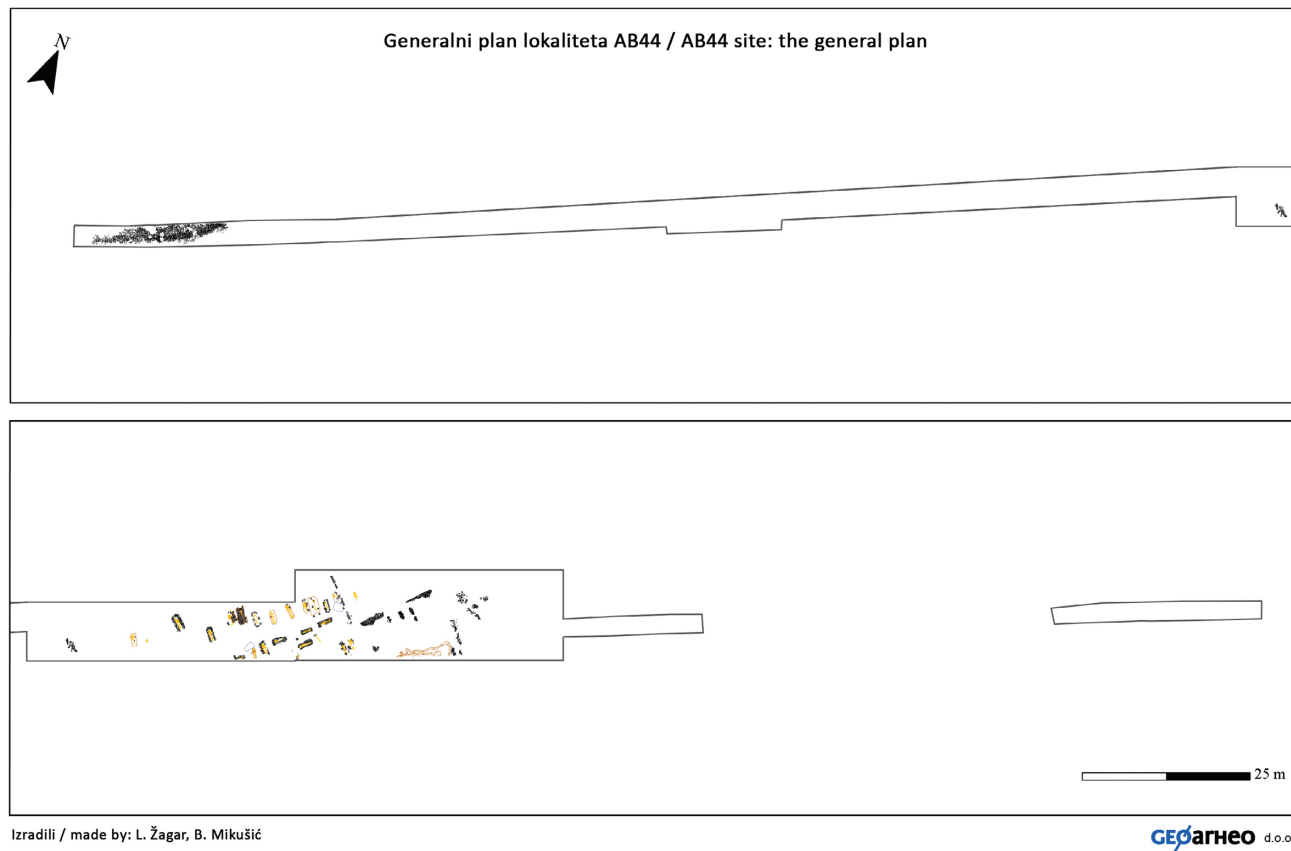
Sl. 2. Gradinski lokaliteti u neposrednoj okolini lokaliteta AB44 (izradila: N. Kulenović Očelić)
Fig. 2. Hillfort sites in the immediate vicinity of the AB44 site (made by: N. Kulenović Očelić)

Početak istražnog polja postavljen je u kontaktnoj zoni između polja i krškog grebena, a završava neposredno ispod brežuljaka na kojima su smješteni spomenuti gradinski lokaliteti. Ukupna površina koja je obuhvaćena istražnim poljem iznosi oko 1700 m². Istraživanjem na lokalitetu AB44 – ispod gradina Štrkovača i Kruglaš otkriveni su: segment prapovijesne strukture načinjene od plitko ukopanog šljunka pomiješanog sa zemljom na zapadnom rubu rova te prapovijesni naseobinski sloj i 28 ranosrednjovjekovnih grobova na istočnom rubu rova.² Istražno polje nejednake je širine: od 1,5 m u pokusnim sondama do oko 3 m u istražnom rovu, dok je na dijelu groblja istražno polje prošireno na 14 m širine. Između prapovijesne strukture i groblja nisu

conducted in the form of a trench that generally extended in the east-west direction. The start of the excavation trench was placed in the contact zone between the polje the karst ridge, and ends immediately below the hillocks on which the aforementioned hillforts are situated. The total surface area which is encompassed by the excavation field is approximately 1,700 m². Based on the excavations conducted at the site AB44 – below Štrkovača and Kruglaš Hillforts, the following were discovered: a segment of a prehistoric structure made of shallowly embedded gravel mixed with soil at the western edge of the trench and a prehistoric residential layer and 28 early medieval graves at the eastern edge of the trench.² The width of the excavation field is not

2 Kulenović 2011, str. 562-564.

2 Kulenović 2011, pp. 562-564.

Izradili / made by: L. Žagar, B. Mikušić

GEOPARHEO d.o.o.

Sl. 3. Generalni plan lokaliteta AB44 (izradili: L. Žagar, B. Mikušić)

Fig. 3. AB44 site: the general plan (made by: L. Žagar, B. Mikušić)

otkriveni arheološki ostaci (sl. 3). Struktura načinjena od šljunka pomiješana sa zemljom, ovdje interpretirana kao cesta, objavljuje se u ovom radu.

Opis i formacija strukture

Struktura izgrađena tehnikom polaganja i nabijanja kamenog šljunka na prethodno pripremljenu površinu istražena je u duljini od 20 m te širini od 2,5 m. Vrlo je dobro sačuvana, nalazi se na relativno velikoj dubini, ispod razine oranja (oko 80 cm dubine). Izduženog je oblika, relativno konstantne prosječne širine od 2,5 m. Struktura nije u cijelosti obuhvaćena istraživanjem već se nastavlja pod oba nasuprotna profila iskopnog polja (sl. 4-5).

Stratigrafski odnosi na lokalitetu relativno su jednostavni. Humusni sloj sastoji se od tamnosmeđe zemlje pomiješane sa sitnim kamenom (prosječne granulacije od oko 3 cm). Ispod njega se nalazi sloj crvene zemlje pomiješane sa sitnim kamenom jednake granulacije kao i u humusnom sloju. U ovaj je sloj plitko ukopana (dubine od oko 20 cm) struktura načinjena od krupnijeg kamena prosječne granulacije veličine šake pomiješana sa zemljom. Neposredno iznad, te unutar same strukture pronađena je manja količina relativno loše sačuvanih ulomaka keramičkih posuda.

uniform: from 1.5 m in the test pit to approximately 3 m in the excavation trench, while in the area of the cemetery it was expanded to a width of 14 m. No archaeological remains were found between the prehistoric structure and the cemetery (Fig. 3). The structure composed of gravel mixed with soil, here interpreted as a road, is being published in this paper.

Description and formation of the structure

The structure was made by a technique that involved laying and packing down gravel on a previously prepared surface excavated over a length of 20 m and width of 2.5 m. It is very well preserved, located at a relatively great depth, below the level of ploughing (roughly 80 cm down). It has an oblong shape and a relatively constant width of 2.5 m. The structure was not entirely encompassed by excavations, rather it continued beneath both opposite profiles of the excavation field (Fig. 4-5).

The stratigraphic relationships at the site are relatively simple. The topsoil layer consists of dark-brown soil mixed with small stones (the average granulation is approximately 3 cm). Below it there is a layer of red soil mixed with small stones having granulation identical to that in the humus layer. In this layer, there is a shallowly

Sl. 4. Struktura prije iskopavanja (foto: I. Kulenović)
Fig. 4. Structure before excavation (photo: I. Kulenović)

Prije nego što argumentiramo interpretaciju istražene strukture, potrebno je definirati moguće formacijske procese koji su je mogli oblikovati. Na početku je potrebno naglasiti da se ovdje doista radi o izdvojenom stratigrafskom sloju – strukturi, jer je geološki sloj u koji je struktura ukopana sasvim različitog sastava od same strukture. Sloj krupnijeg kamena položen je i ukopan u sloj crvene zemlje koja u svom sastavu sadrži sitniji kamen. Krupniji kamen koncentriran je samo u navedenoj strukturi i ograničen je isključivo na nju. Dakle, istražena struktura nije naprosto dio prirodnog sastava geoloških slojeva na polju (sl. 5).

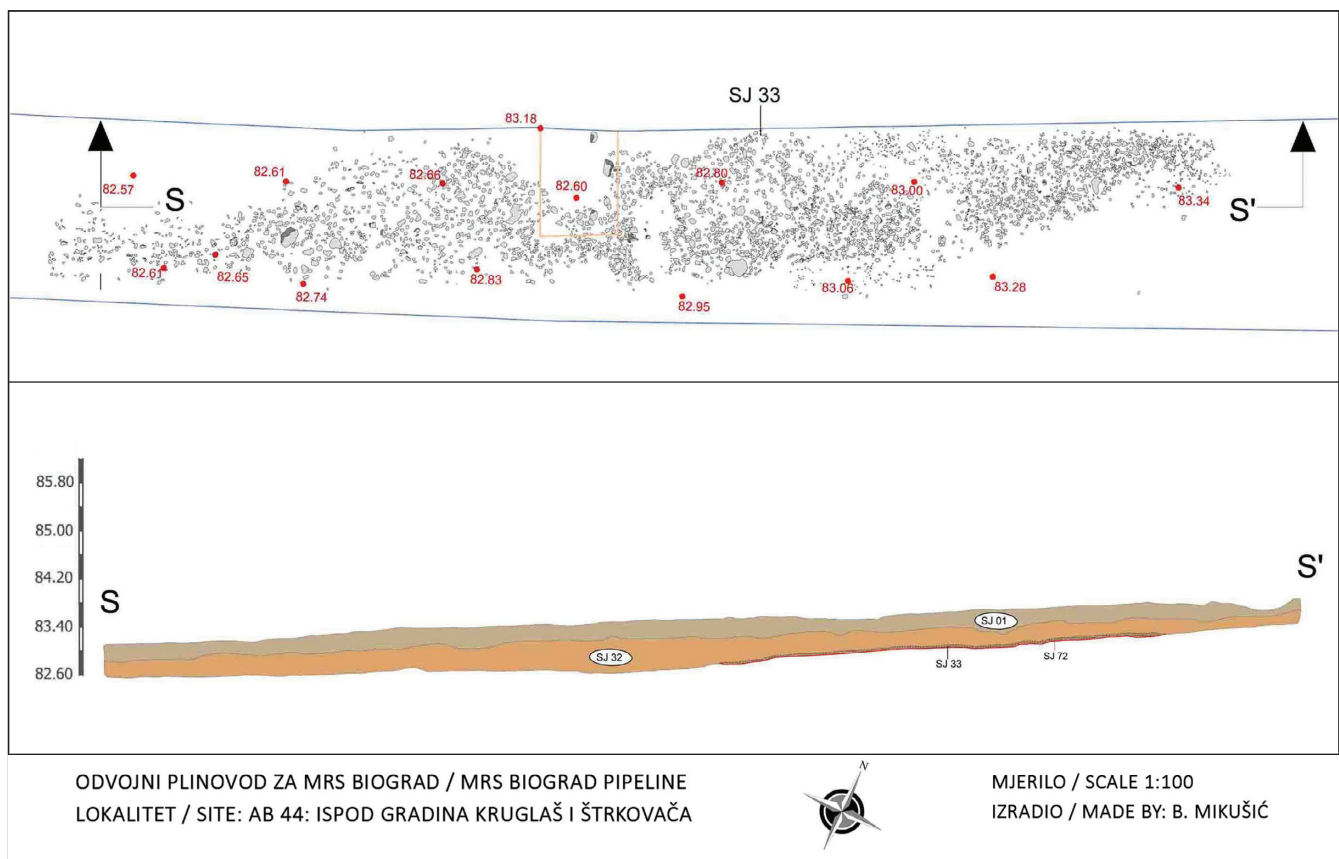
Geološka podloga na ovom području su donjoeocenski i srednjoeocenski foraminiferni tankoslojeviti vapnenci (Tumač osnovne geološke karte Obrovac). Na toj geološkoj podlozi razvio se trošenjski sloj koji se sastoji od pjeskovitog materijala, a dubinom varira od 0,5 do 1 m. Na mikrolokaciji gdje je pronađena struktura nalazi se sloj koji pokazuje sasvim drugačije značajke od prirodne geološke podloge. Kameni blokovi koji su upotrijebljeni za njezinu izgradnju su eocenski i kredni vapnenci. Većina blokova ima oštre rubove, a prosječna veličina blokova iznosi oko 10 cm.

Na osnovi navedenog možemo zaključiti da ovdje nije riječ o materijalu koji je mogao nastati trošenjem

embedded (depth approximately 20 cm) structure made of larger stones with average granulation the size of a human fist mixed with soil. Immediately above it, and inside the same structure, a small quantity of relatively poorly preserved potsherds was found.

Before the excavated structure is given a scholarly interpretation, it is first necessary to define any potential formation processes which may have shaped it. At the onset, it is necessary to stress that this is truly a matter of a separate stratigraphic layer/structure, because the geological layer in which the structure is embedded is entirely different from the composition of the structure itself. The layer of large stones was dug into a layer of red soil which contains smaller stones. The large stones are concentrated only in the aforementioned structure and limited exclusively to it. Therefore, the excavated structure is not simply a part of the natural composition of the geological layers in the field (Fig. 5).

The geological foundation in this area consists of lower and middle Eocene foraminiferous limestone (Legend of Basic Geological Map of Obrovac). An erosive layer developed atop this geological foundation, consisting of sandy material, with a depth that varies from 0.5 to 1 m. There is a layer at the micro-location where the structure was found that exhibits

Sl. 5. Tlocrt i presjek strukture (izradio: B. Mikušić)
 Fig. 5. The structure: plan and cross section (made by: B. Mikušić)

in situ eocenskih vapnenaca jer se struktura sastoji od blokova eocenskih i krednih vapnenaca koji se mogu pronaći na obližnjim uzvišenjima nekoliko stotina metara sjevernije. Nadalje, kameni blokovi od kojih je struktura izgrađena sastoje se većinom od blokova oštih rubova, što znači da materijal nije mogao biti prirodno transportiran bujicama s lokalnih uzvišenja. Iz svega navedenog možemo zaključiti da je ovdje riječ o antropogenoj strukturi, a ne o prirodnoj akumulaciji materijala.³

Interpretacija strukture

Funkciju ove strukture možemo promotriti na nekoliko načina. Struktura je mogla biti izgrađena kao temelj ili podloga za neki nadzemni objekt. U tom bi slučaju ovakav objekt morao biti vrlo velikih dimenzija. Naime, istražen je samo segment strukture, u duljini od 20 m, a koji se nastavlja pod oba nasuprotna profila iskopnog polja. Nadalje, struktura se nalazi na relativno velikoj dubini, ispod razine oranja, što omogućuje

features entirely different from the natural geological foundation. The stone blocks used for its construction are Eocene and Cretaceous limestone. Most of the blocks have angular edges, while their average size is approximately 10 cm.

Based on these facts, we may conclude that these are not materials that may have emerged as a result of erosion of *in situ* Eocene limestone, because the structure consists of blocks of Eocene and Cretaceous limestone that can be found in the nearby heights several hundred meters to the north. Furthermore, the stone blocks from which the structure was made have mostly angular edges, which means that the materials could not have been naturally transported from the local heights by flooding. We may therefore conclude that this is an anthropogenic structure, and not a natural accumulation of materials.³

3 Zahvaljujem kolegi prof. dr. sc. Urošu Stepišniku s Odjela za geografiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani na pomoći pri razradi problematike vezane uz geomorfološke i formacijske procese.

3 I would like to thank my colleague, Prof. Uroš Stepišnik, Ph.D. of the Geography Department at the Faculty of Humanities and Social Science, University of Ljubljana, for his assistance in elaborating the problems tied to geomorphological and formation processes.

dobru sačuvanost arheoloških ostataka. U takvim okolnostima nekakav nadzemni objekt bio bi bolje sačuvan od skromnih tragova podloga za temelje. Doduše, postoji mogućnost da je eventualni objekt mogao biti razgrađen prilikom pripreme zemljišta za poljoprivredne radove. Međutim, vjerojatnost da je ovdje postojao nadzemni objekt koji je potom razgrađen relativno je mala. Prilikom istraživanja nisu utvrđene ni naznake postojanja temeljne stope nekog zida. Nadalje, kamen koji tvori strukturu položen je u ukop velike širine (oko 2,5 m). Istraživanjima nije utvrđen nikakav drugi i uži kanal za temeljenje koji bi veličinom bio primjereniji za nekakav nadzemni objekt. U protivnom, ako pretpostavimo da je otkriveni ukop ujedno i puna širina kanala za temeljenje, onda bi ovdje bila riječ o objektu iznimno velikih dimenzija. Razumno je pretpostaviti da bi ostaci građevnog materijala od kojeg je taj objekt mogao biti izgrađen trebao, barem u određenoj mjeri, biti prisutan u neposrednoj okolini strukture. Arheološki podaci koji su prikupljeni ovim istraživanjem ne potkrepljuju ovakvu interpretaciju.

Sljedeća moguća interpretacija funkcije strukture jest da je ona ostatak urušenja zida, odnosno suhozida. Međutim, kamen koji tvori strukturu je presitan i gotovo potpuno ujednačen u granulaciji a da bi ovdje bila riječ o suhozidu i njegovu urušenju.

Budući da smo na razini opravdane pretpostavke isključili sve mogućnosti da je ovdje riječ o objektu visokogradnje, pretpostavka koju možemo s određenom sigurnošću iznijeti jest da se radi o objektu niskogradnje ili, točnije, cesti. Cestu, za razliku od puta, definiramo kao izgrađeni objekt niskogradnje koji se koristi kao prometna komunikacija, neovisno o udaljenosti na kojoj se ta komunikacija mogla odvijati.

Struktura je plitko ukopana, što je u skladu s osnovnim postupkom pripreme terena za izgradnju ovakvog tipa objekta: uklanjanje humusa i polaganje tampona na čvrstu podlogu. Nadalje, struktura ima izduženi oblik, relativno konstantne prosječne širine od 2,5 m, što je u skladu s arheološkim očekivanjima o značajkama i uvjetima koje bi morala zadovoljavati neka cesta. Glavni argumenti koji potkrepljuju argumentaciju da se ovdje doista radi o cesti su: konstrukcijske i morfološke osobine strukture te analogije s takvim vrstama nalaza iz razdoblja mlađe prapovijesti.

Najbolja i najinformativnija analogija za ovakav tip objekta, u konstrukcijskom i morfološkom smislu, može se pronaći na lokalitetu Rogoza kraj Maribora. Na tom je lokalitetu otkriven, kako navodi autorica, "kamenom nabijeni put".⁴ Nalaz je potanje opisan u sastavnoj objavi lokaliteta.⁵ Struktura se pružala duljinom

Interpretation of the structure

This structure's function may be considered in several ways. It may have been built as the foundation or base for some manner of above-ground structure. In this case, such a structure would have necessarily had rather large dimensions. Namely, only a segment of the structure has been excavated, to a length of 20 m, and it extends into both opposite sides of the excavation field's profile. Moreover, the structure is situated at a relatively great depth, below the level of ploughing, which has ensured that the archaeological remains are well preserved. Under such circumstances, some manner of above-ground structure would have been better preserved than the modest vestiges of the base for its foundations. To be sure, there is a possibility that a potential structure may have been dismantled during preparation of the terrain for agricultural use. However, the likelihood that there had been an above-ground structure that was then dismantled was relatively small. Not even the barest indications of the existence of the footing for a wall were ascertained during excavations. Furthermore, the stone that composes the structure was laid into a wide trench (approximately 2.5 m). Excavations have not ascertained the existence of any other and narrower trench that would have a size better suited to some manner of above-ground structure. Otherwise, if it is assumed that the excavated trench is also the full width of the foundation trench, then this would have been an exceptionally immense structure. It is reasonable to assume that the remains of construction materials from which this potential building had been made would have, to some degree at the very least, been present in the structure's immediate vicinity. The archaeological data that were gathered by this research do not support such an interpretation.

The next possible interpretation of the structure's function is that it is the remains of a collapsed wall, or a stacked stone wall. However, the stones from which the structure is composed are too small and almost entirely uniform in their granulation to be a stacked stone wall or the rubble thereof.

Since I have excluded any possibility at the level of justified speculation that this was an above-ground structure, a hypothesis that can be made with a degree of certainty is that this was a civil engineering structure or, more precisely, a road. A road, as opposed to a trail, is defined as a civil engineering structure which is used as a traffic thoroughfare, regardless of the distance over which such traffic may have proceeded.

The structure is shallowly embedded, which complies with the basic procedure to prepare terrain for construction of this type: removal of the humus and the laying of a sub-based for a firm foundation. Furthermore, the structure is oblong, with a relatively constant

4 Strmčnik Gulič 2001, str. 122, sl. 9.

5 Črešnar 2010, str. 66-67.

cijele sonde u smjeru JZ-SI i prolazila je uz rub naselja datiranog u razdoblje ranije kulture polja sa žarama. Prema značajkama ulomaka keramičkih posuda koji su otkriveni u ovom kontekstu, cesta je datirana u razdoblje HaA i HaB. Isti autor navodi još neke paralele koje su, za sada, poznate jedino iz preliminarnih izvještaja. Riječ je o lokalitetima Pobrežje kod Maribora i Dolge njive kod Novog Mesta. Strukture su na oba lokaliteta datirane u razdoblje kasnije kulture polja sa žarama. Interpretiraju se kao putovi lokalnog karaktera, vezani isključivo uz jedno naselje, koji vode do groblja.⁶

Cesta otkrivena na lokalitetu Požarnice kod Novog Mesta u Sloveniji⁷ pokazuje raspon kompleksnosti gradnje cestovnih komunikacija u mlađoj prapovijesti. Cesta koja je okvirno datirana u halštatsko razdoblje izgrađena je od naboja sitnijeg i krupnijeg kamena koji je s obje strane omeđen jasno naglašenim rubnicima koji se sastoje od krupnih kamenih blokova. Širina ceste iznosi 3 m i vjerojatno je povezivala dva značajna gradinska središta.⁸

U ovom kontekstu važno je spomenuti strukturu koja je otkrivena prilikom zaštitnih iskopavanja na lokalitetu Ličko Cerje – Velika draga.⁹ Otkrivena struktura nalazi se ispod sloja oranice debljine između 10-30 cm. Sama struktura ukopana je u zdravicu, a sastojala se od sitnijeg zaobljenog kamena prosječne veličine od 4 do 15 cm pomiješanog sa zemljom u omjeru od 50 %. Debljina tog sloja varira između 5 i 10 cm. Oblik strukture je izdužen, proteže se u smjeru sjever-jug i nastavlja ispod oba nasuprotna profila. Budući da je sonda postavljena gotovo savršeno okomito na strukturu, istražena duljina strukture okvirno je jednaka i širini sonde, što iznosi 320 cm. Širina strukture varira između 240 i 270 cm. U sloju same strukture pronađen je manji broj ulomaka keramičkih posuda koji se okvirno mogu datirati u brončano doba. Istraživač ovog lokaliteta povezuje izgradnju ove strukture s aktivnostima koje su se mogle odvijati na obližnjoj gradini Cvituša.¹⁰ Autor je, i to s pravom, vrlo oprezan u iznošenju bilo kakvih interpretacijskih tvrdnji. Ako, međutim, ovu strukturu sagledamo u kontekstu nalaza koji se obrađuje u ovom radu kao i nalaza s lokaliteta Rogoza možemo, s velikom dozom opreza, iznijeti pretpostavku da bi i u ovom slučaju moglo biti riječi o izgrađenoj prapovijesnoj komunikaciji.

U neposrednoj blizini ovog lokaliteta istraživana je i cesta iz dosta kasnijeg, rimskog razdoblja, koja je poučna za temu ovog rada u smislu arheološke vidljivosti

width of 2.5 m, which aligns with the archaeological expectations of the features and conditions that a road would have to fulfil. The primary arguments to back the assertion that this is indeed a road are: the construction and morphological traits of the structure and analogies with these types of finds from later prehistory.

The best and most informative analogy for this type of structure in the construction and morphological sense can be found at the Rogoza site near Maribor. A “packed stone thoroughfare” in the words of one scholar, was discovered at this site.⁴ The find was described in thorough detail in its systematic publication.⁵ The structure extended over the entire length of the trench in a SW-NE direction and passed along the edge of a settlement dated to the early Urnfield culture. Based on the features of the potsherds that were discovered within this context, the road has been dated to the HaA and HaB period. The same scholar cited certain other parallels that, for now, are known only from the preliminary reports. These are Pobrežje near Maribor and Dolge njive near Novo Mesto. The structures at both sites have been dated to the period of the late Urnfield culture. They have been interpreted as local paths, tied exclusively to a single settlement, that lead to cemeteries.⁶

The road discovered at the Požarnice at Novo Mesto in Slovenia⁷ exhibits the range of complexity in the construction of road communications in later prehistory. The road, roughly dated to the Hallstatt era, was made of a packed layer of small and larger stones bordered on both sides by prominent kerbs made of large stone blocks. The width of the road is 3 m, and it probably connected two major hillfort centres.⁸

In this context, it is important to mention the structure discovered in rescue excavations at the Ličko Cerje – Velika draga site.⁹ The structure is situated beneath the top layer of a plough-field at a depth of 10-30 cm. The structure itself is embedded in black soil, and it is composed of small crushed stones with an average size ranging from 4 to 15 cm mixed with soil in a 50% ratio. The thickness of this layer varies between 5 and 10 cm. The structure is oblong, extending in a north-south direction and continuing below both opposite profiles. Since the trench was set almost vertically on the structure, the excavated length of the structure is approximately equal to the width of the trench, which is 320 cm. The width of the structure varies between

6 Črešnar 2010, str. 66-67.

7 Turk 2005, str. 34, sl. 49.

8 Turk 2005, str. 33.

9 Vujnović 2011, str. 490-491.

10 Vujnović 2011, str. 490-491.

4 Strmčnik Gulič 2001, p. 122, Fig. 9.

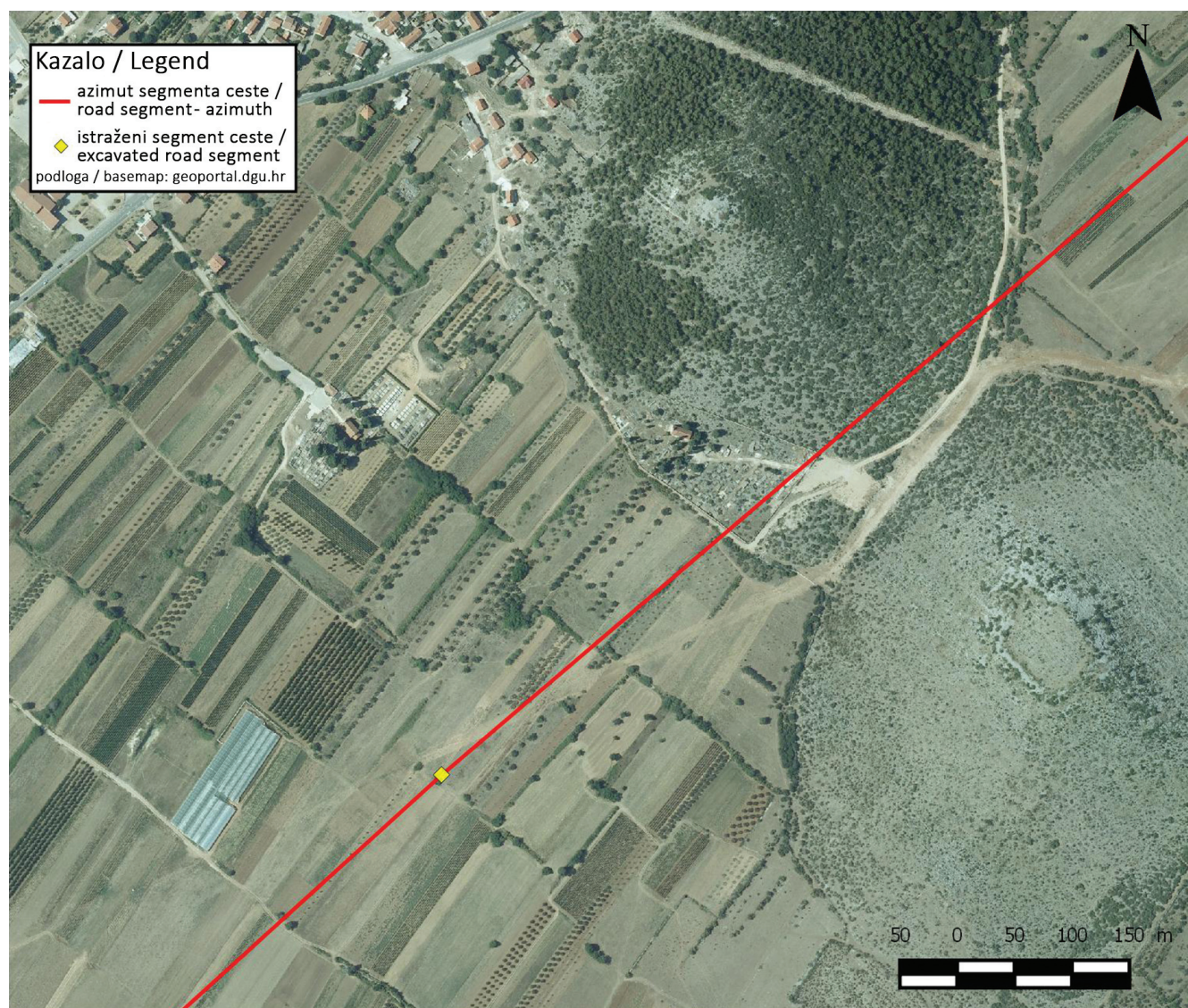
5 Črešnar 2010, pp. 66-67.

6 Črešnar 2010, pp. 66-67.

7 Turk 2005, p. 34, Fig. 49.

8 Turk 2005, p. 33.

9 Vujnović 2011, pp. 490-491.

Sl. 6. Idealna rekonstrukcija smjera ceste – azimut istraženog segmenta (izradili: T. Lopandić, N. Kulenović Ocelić)
Fig. 6. Ideal reconstruction of the route trajectory – azimuth of the excavated segment (made by: T. Lopandić, N. Kulenović Ocelić)

nalaza cesta. Riječ je o lokalitetu Pod Cvitušom, gdje je tokom dvije kampanje istraživani segment vicinalne ceste.¹¹ Kao što navodi autor, sonda je postavljena na mjestu kolotragâ koji su već bili vidljivi na površini. Cesta je izgrađena na način da je na podlogu zdravice i između žive stijene polagan tampon koji se sastojao od dva sloja: u donjem, najnižem sloju ceste položeno je sitnije kamenje, dok se gornji sloj sastojao od krupnijeg kamena.¹² Širina ceste iznosi 5,5 m, a datirana je manjom količinom nalaza ulomaka keramičkih posuda rimske provenijencije.¹³ Nadalje, autor smatra da to nije nužno puna širina ceste, jer istraživanjem nisu otkriveni rubnici. Osim toga, autor pretpostavlja da je

240 and 270 cm. A small number of potsherds were found in the same layer as the structure, which may be generally dated to the Bronze Age. The researcher of this site suggested that the construction of this structure is related to the activities which may have taken place at the nearby Cvituša hillfort.¹⁰ This scholar was rightfully quite cautious in making any interpretive assertions. If, however, this structure is viewed within the context of the finds analysed in this paper, as well as the finds from the Rogoza site, we may, with a considerable degree of caution, put forth the hypothesis that this may also be a case of developed prehistoric communications.

In the immediate vicinity of this site, a road was excavated from the much later, Roman era, which is

11 Olujić 2007; Olujić 2008.

12 Olujić 2007, str. 322.

13 Olujić 2007, str. 322.

10 Vujnović 2011, pp. 490-491.

cesta mogla sadržavati još jedan gornji sloj popločanja.¹⁴ Ovdje međutim moramo naglasiti kako nije nužno da je cesta – po svemu sudeći lokalnog karaktera, ali također iz rimskog razdoblja – morala sadržavati opremu poput rubnika ili da je morao postojati gornji sloj popločanja. U svakom slučaju, cesta pronađena i istraživana na lokalitetu Pod Cvitušom dobra je usporedba za strukturu koja se obrađuje u ovom radu radi morfologije strukture i tehnike gradnje. U oba slučaja riječ je o nasipima šljunka ujednačene širine koji su plitko ukopani u sloj neposredno ispod sebe. Nadalje, iz fotografije je jasno vidljivo da se sloj ceste i sloj u koji je ukopana jasno mogu razgraničiti,¹⁵ što je i slučaj sa strukturom s lokaliteta Bićine polje.

Posljednji argument koji možemo iznijeti u prilog pretpostavci kako je sasvim moguće da je ovdje doista riječ o cesti, jest to što je idealna rekonstrukcija smjera ceste, odnosno azimut istraženog segmenta, uz pretpostavku da je pravocrtnog smjera, pokazala da je usmjerena na gradine Kruglaš i Štrkovaču (sl. 6). Nadalje, na samom Kruglašu otkrivena je cesta uklesana u živu stijenu u jednakoj širini kao i cesta koja se obrađuje u ovom radu.¹⁶

Pokretni nalazi i datacija strukture

Jedina metoda datacije koju imamo na raspolaganju jest tipološka analiza dijagnostičkih ulomaka keramičkih posuda otkrivenih u strukturi i neposredno iznad nje. Prikupljena je manja količina relativno loše sačuvanih ulomaka keramičkih posuda, što je i u skladu s arheološkim očekivanjima sadržaja arheološkog nalaza ceste. Nadalje, nisu zabilježeni stratigrafski pokazatelji, primjerice poremećaji izazvani nekom kasnijom aktivnošću, te stoga strukturu možemo tretirati kao zatvoreni nalaz.

Keramika pronađena neposredno iznad strukture i u njoj rađena je isključivo rukom, nejednako je pečena, različitih boja površine (smeđa, crvena, crna) te različitih tipova jezgri (tzv. sendvič jezgre, jednobojne jezgre crne boje itd.). Ulomci keramike pronađeni na ovom lokalitetu izrazito su usitnjeni te stoga nije moguće rekonstruirati oblike posuda. Stoga je ovakve nalaze moguće analizirati jedino na osnovi tipova dijelova posuda (obodi, ručke, drške i dna). Keramičke su posude, bez obzira na debljinu stijenke, načinjene od nepročišćene gline s puno primjesa vapnenca. Potrebno je naglasiti da *sva* keramika pronađena na ovoj poziciji ima tehnološke osobine koje odgovaraju navedenom opisu.

instructive to the topic of this paper in the sense of the archaeological visibility of road finds. This is the Pod Cvitušom site, where a segment of a vicinal road was excavated during the course of two campaigns.¹¹ As the researcher noted, the trench was placed at the location of wheel ruts that were already visible at the surface. The road was constructed so that a sub-base was laid on a foundation of topsoil between two sides of bedrock, which consisted of two layers: in the lower, lowest layer of the road, small stones were laid, while large stones were laid in the upper layer.¹² The width of the road is 5.5 m, and it has been dated on the basis of a small quantity of potsherds of Roman origin.¹³ Furthermore, the researcher believed that it was not necessarily the full width of the road, because the kerbs were not uncovered by the excavations. He additionally speculated that the road may have consisted of another upper layer of pavement.¹⁴ Here, however, it must be stressed that the road – by all indications a local one, but nonetheless from the Roman era – need not have encompassed all features, such as a kerb, or that there had to have been an upper layer of pavement. In any case, the road discovered and excavated at the Pod Cvitušom site is a sound comparison to the structure analysed in this paper in terms of its morphology and construction technique. In both cases, they consist of packed gravel of a uniform width shallowly dug into the layer immediately below them. Furthermore, the photographs clearly show that the layer of the road and the layer into which it is embedded can be clearly distinguished,¹⁵ which is the case of the structure from the Bićine polje site.

The final argument that may be put forth in support of the hypothesis that it is entirely possible that this is indeed a road, is that the ideal reconstruction of the road's trajectory, i.e., the azimuth of the excavated segment – assuming that the trajectory is straight – has shown that it is oriented toward the hillforts of Kruglaš and Štrkovača (Fig. 6). Moreover, at Kruglaš, a road was discovered carved into the bedrock in the same width as the road examined in this paper.¹⁶

Small finds and dating of the structure

The only method for dating at our disposal is a typological analysis of diagnostic fragments of pottery vessels discovered in the structure and immediately

14 Olujčić 2007, str. 322.

15 Olujčić 2008, str. 378.

16 Chapman *et al.* 1996, str. 138-139.

11 Olujčić 2007; Olujčić 2008.

12 Olujčić 2007, p. 322.

13 Olujčić 2007, p. 322.

14 Olujčić 2007, p. 322.

15 Olujčić 2008, p. 378.

16 Chapman *et al.* 1996, pp. 138-139.

Od oblika najviše su zastupljene različite inačice većih ili manjih lonaca. Od specifičnih oblika možemo navesti jednostavne lonce s ravnim (T. 1. 1, 4) ili izvijenim obodom (T. 1. 3), veće lonce s koso zasječnim obodom (T. 2. 2). Nadalje, možemo izdvojiti i manje lonce (T. 2. 4) sa zaravnjenim obodom i koničnim tijelom.

Zdjela su zastupljene dvama tipovima: veća zdjela s izrazito izvijenim obodom (T. 2. 1) i manja duboka zdjela s ravnim obodom (T. 2. 3).

Šalice su zastupljene jednim tipom. Riječ je o trbušastoj posudi s ručkom uholikog presjeka koja nadvisuje obod (T. 3. 1).

Zastupljena su tri tipa ručki: vrpčaste (T. 3. 2), jezičaste (T. 2. 4; T. 4. 1) i tip male, okomito postavljene plastične ručke koja u nastavku vjerojatno ima vodoravnu perforaciju (T. 3. 3).

Dna su isključivo ravna (T. 4. 2).

Vrlo mala količina keramike je ukrašena. Zastupljeni su tek ukrasi ubodom prsta na jezičastim drškama (T. 1. 4; T. 4. 1) i obodu posude (T. 1. 4) te ukras urezivanja kosih linija po obodu posude (T. 1. 1).

Različiti jednostavni oblici lonaca kao što je onaj na tabli T. 1. 1 nisu kronološki osjetljivi i mogli bi se povezati s bilo kojim razdobljem. Manji lonci s izvijenim i zaravnjenim obodom (T. 2. 4) imaju dugi vijek trajanja i mogu se pronaći u čitavom brončanom dobu. Lonci sa zaravnjenim i koso zasječnim obodom značajka su koja se može vezati za gotovo cijelo brončano doba (T. 1. 2). Analogije za ovakav tip posuda nalazimo na lokalitetima kao što su Gropi – Stari Guran¹⁷ i Vrčin.¹⁸ Lokalitet Gropi – Stari Guran povezan je s ranim i srednjim brončanim dobom ulomkom posude koji je ukrašen nizom manjih bradavica, ali i nekim karakterističnim oblicima (primjerice ručke s pločastim završetkom).¹⁹ Lokalitet Vrčin je, pak, na osnovi karakterističnih oblika i ukrasa, povezan sa srednjim i kasnim brončanim dobom.²⁰ Nadalje, analogije za ovakve tipove oboda i njihove varijante nalazimo i na nekropolama. Ovakvi oblici oboda prisutni su u svim fazama nekropole, koja je prema karakterističnim oblicima keramičkog posuđa i metalnih predmeta datirana od kasnoga brončanog do željeznog doba.²¹

Analogije za tip lonca s izvijenim obodom (T. 1. 3) možemo pronaći na lokalitetima Gropi – Stari Guran²² i Vrčin.²³

above it. A small quantity of rather poorly preserved potsherds was gathered, which, indeed, complies with archaeological expectations of the content of the archaeological find of a road. Furthermore, no stratigraphic indicators were registered; for example, there was no evidence of disturbances caused by subsequent activities, so the structure may be treated as a closed find.

The pottery found directly above the structure and in it was made exclusively by hand, unequally fired, with differently coloured surfaces (brown, red, black) and different types of cores (so-called sandwich cores, monochrome black cores, etc.). The potsherds discovered at this site were exceptionally fragmented, so it was not possible to reconstruct their shapes. Such finds could thus only be analysed on the basis of types of vessel parts (rims, handles, grips and bases). The ceramic vessels, regardless of the thickness of the walls, were made of unrefined clay with a considerable amount of limestone temper. It is necessary to stress that *all* of the pottery found at this site has technological features which comply with the aforementioned description.

Among the forms, variants of large or small pots are the most common. Specific forms include pots with flat (Pl. 1. 1, 4) or curved rims (Pl. 1. 3) and large pots with obliquely bevelled rims (Pl. 2. 2). Further, small pots (Pl. 2. 4) with flattened rims and conical bodies may be distinguished.

Bowls are present in two types: a large bowl with an exceptionally curved rim (Pl. 2. 1) and a small deep bowl with a flat rim (Pl. 2. 3).

Cups are present with a single type. This is a bulbous vessel with a handle that has an ear-shaped cross-section which is higher than the rim (Pl. 3. 1).

There are three handle types: ribbon-like (Pl. 3. 2), tongue-like (Pl. 2. 4; Pl. 4. 1) and small, horizontally set sculpted handles which probably extended into a horizontal perforation (Pl. 3. 3).

The bottoms are exclusively flat (Pl. 4. 2).

A very small quantity of pottery is decorated. The only present decorations are finger indentations on the tongue-like handles (Pl. 1. 4; Pl. 4. 1) and vessel rims (Pl. 1. 4) and incisions of skewed lines on vessel rims (Pl. 1. 1).

Different simple shapes of pots, such as the one on plate Pl. 1. 1, are not chronologically sensitive and may be linked to any period. Small pots with curved and flattened rims (Pl. 2. 4) had a long duration of use and could be found throughout the Bronze Age. Pots with flattened and obliquely bevelled rims are a feature that may be tied to virtually the entire Bronze Age (Pl. 1. 2). Analogies to this vessel type

17 Mihovilić 2007, T. 5, sl. 47, 50.

18 Buršić-Matijašić 1997, primjerice: T. 3, sl. 17, 19, 21.

19 Mihovilić 2007.

20 Buršić-Matijašić 1997.

21 Mihovilić 1979.

22 Mihovilić 2007, T. 11. 113.

23 Buršić-Matijašić 1997, T. III. 32-33.

Različite varijante manjih i većih lonaca (T. 2. 4) s izvijenim i zaravnjenim obodom imaju izrazito dugo trajanje. Možemo ih pratiti od eneolitika pa kroz cijelo brončano doba.

Od ostalih oblika posuda možemo još izdvojiti trbušastu šalicu s ručkom koja nadvisuje obod (T. 3. 1). U kontinentalnoj Hrvatskoj ovakav se oblik posuda pojavljuje od stupnja BrD/HaA1 prema srednjoeuropskoj kronologiji i traje kroz cijelo kasno brončano i starije željezno doba. U Dalmaciji analogiju ovoj šalici možemo pronaći na lokalitetu Vaganačka pećina kod Starigrada-Paklenice.²⁴ Ovo je jedan od rijetkih lokaliteta u Dalmaciji na kojemu se jasno može pratiti stratigrafija. Šalice su pronađene u kontekstu s oblicima posuda koji su karakteristični za kasno brončano doba ili HaA i HaB stupanj prema srednjeeuropskoj kronologiji.²⁵

Ručke (vrpčaste) i drške (jezičaste) pronađene na ovom lokalitetu nisu kronološki osjetljive. Međutim, može se izdvojiti tip plastične ručke s naglašenim središnjim dijelom u obliku rebra (T. 3. 3). Ovakve ručke relativno su rijetke na brončanodobnim lokalitetima jadranske obale i zaleđa. Možemo ih usporediti tek s dva primjerka. Prvi je pronađen u Crvenoj stijeni²⁶ i relativno je pouzdano povezan s brončanim nožem s oštricom zakrivljenom prema unutra i pločicom za nasad. Sam autor ovakve je noževe povezo sa sličnim primjercima iz Srednje Europe iz razdoblja kulture polja sa žarama.²⁷ Drugu analogiju za ovakav tip ručke možemo pronaći na lokalitetu Guvnine (Gagrice) u Hercegovini.²⁸ Ovdje su ovakve ručke povezane s keramičkim nalazima koji su karakteristični za završnu fazu posuške kulture Gagrice – Hatelji.²⁹

Postoji nekoliko problema pri definiranju pojedinih faza mlađe prapovijesti u Dalmaciji na temelju tipološko-kronološke analize oblika keramičkih posuda. Prvi problem je slaba istraženost. Rano brončano doba poznato je u određenoj mjeri, dok su srednje i kasno još uvijek nedovoljno istraženi. Nalazi koje možemo svrstati u kasnije faze brončanog doba uglavnom su nalazi slučajnog karaktera ili je stratigrafski kontekst u kojima su pronađeni nemoguće odrediti. Nalazi koji potječu iz sustavnih istraživanja s jasnom stratigrafijom (primjerice pećine) rijetko se mogu povezati s kronološki osjetljivijim materijalom, primjerice metalom. Daljnji problem predstavlja i činjenica da mnogikeramički oblici imaju izrazito dug

can be found at sites such as Gropi – Stari Guran¹⁷ and Vrčin.¹⁸ The Gropi – Stari Guran site is linked to the early and middle Bronze Age by a vessel fragment decorated with a series of small sculpted protrusions, but also certain typical shapes (for example, handles with flattened ends).¹⁹ The Vrčin site, based on typical shapes and decorations, is tied to the middle and late Bronze Age.²⁰ Furthermore, analogies to these types of rims and their variants can also be found at necropolises. Such rim shapes are present in all phases of the necropolis, which based on the typical shapes of ceramic vessels and metallic items has been dated from the late Bronze Age to the Iron Age.²¹

Analogies to the type of pot with curved rim (Pl. 1. 3) may be found at the Gropi – Stari Guran²² and Vrčin sites.²³

Variants of small and large pots (Pl. 2. 4) with curved and flattened rims endured for an exceptionally long period. They may be followed from the Eneolithic and the duration of the Bronze Age.

Out of the remaining vessel shapes, the bulbous cup with a handle that exceeds the rim (Pl. 3. 1) may also be distinguished. In inland Croatia, this vessel shape appeared from phase BrD/HaA1 according to the Central European chronology, and it endured throughout the late Bronze and early Iron Ages. In Dalmatia, an analogy to this cup can be found at the Vaganička pećina site at Starigrad-Paklenica.²⁴ This is one of the rare sites in Dalmatia at which the stratigraphy may be clearly followed. The cups were found in a context with vessel shapes typical of the late Bronze Age, or the HaA and HaB phases based on the Central European chronology.²⁵

The handles (ribbon-like) and grips (tongue-like) found at this site are not chronologically sensitive. However, a type of sculpted handle with a prominent central portion shaped like a rib (Pl. 3. 3) may be distinguished. Such handles are relatively rare at Bronze Age sites on the Adriatic coast and its hinterland. They may be compared to only two examples. The first was found in Crvena Stijena²⁶ and it has been relatively reliably linked to the bronze knife with inwardly curved blade and small plate for its handle. The researcher linked

24 Forenbaher, Vranjican 1985, T. 7. 12, T. 9. 2.

25 Forenbaher, Vranjican 1985, str. 14.

26 Benac 1957, str. 25-26, T. I. 4.

27 Benac 1958, str. 31, T. IV. 5.

28 Marijanović 2000, T. XII. 2.

29 Čović 1989, str. 78-79, citirano kod Marijanović 2000, str. 46.

17 Mihovilić 2007, Pl. 5, Figs. 47, 50.

18 Buršić-Matijašić 1997, for example: Pl. 3, Figs. 17, 19, 21.

19 Mihovilić 2007.

20 Buršić-Matijašić 1997.

21 Mihovilić 1979.

22 Mihovilić 2007, Pl. 11. 113.

23 Buršić-Matijašić 1997, Pl. III. 32-33.

24 Forenbaher, Vranjican 1985, Pl. 7. 12, Pl. 9. 2.

25 Forenbaher, Vranjican 1985, p. 14.

26 Benac 1957, pp. 25-26, Pl. I. 4.

vijek trajanja.³⁰ Na osnovi prethodno iznesenog možemo zaključiti da se opisani nalazi ulomaka keramičkih posuda općenito mogu vezati za mlađu prapovijest, razdoblje brončanog doba. Za postavljanje preciznije datacije jednostavno ne raspoložemo dostatnim podacima. Nadalje, budući da se prometnice obično koriste tijekom duljega razdoblja, okvirna datacija iznesena u ovom radu mogla bi se ispostaviti kao odgovarajuća u smislu duljeg vremenskog korištenja ove ceste.

Zaključak: Arheologija i cestovne komunikacije

Struktura pronađena prilikom zaštitnih istraživanja na lokalitetu Bićine polje kod Polače na neki način vraća samim osnovama arheološkog zanata. Budući da je riječ o vrsti strukture kakva je slabo poznata u dosadašnjim arheološkim istraživanjima na području Dalmacije, njezino tumačenje zahtijeva dosljednu primjenu osnovnih alata arheološkog rezoniranja: stratigrafija i analogija. Međutim, čak i ako pretpostavimo da su spomenuti alati primijenjeni na odgovarajući način, još uvijek postoji prostor za nedoumice i moramo računati s mogućnošću da interpretacija strukture koja je ponuđena u ovom radu nije nužno i točna te da će daljnja istraživanja omogućiti bolje razumijevanje ovakvih arheoloških situacija. Imajući na umu sve probleme i nesigurnosti koji proizlaze iz pokušaja interpretacije arheoloških ostataka kakvi do sada nisu pronađeni, provedeni su standardni postupci dokumentiranja i interpretacije. Prvi korak je determinacija stratigrafskih odnosa kojom su definirani sastavi pojedinih slojeva (geoloških i kulturnih) te njihovo prostorno protezanje. Iz ovih razmatranja izveden je zaključak kako je ovdje riječ o strukturi izduženog oblika ujednačenih značajki koja se sastoji od plitkog ukopa i relativno sitnog i nabijenog kamena pomiješanog sa zemljom. U sloju kamena pomiješanog sa zemljom pronađen je i manji broj izrazito fragmentiranih ulomaka keramičkih posuda. Na osnovi tih podataka jedino što sa sigurnošću možemo zaključiti jest da je ovdje doista riječ o arheološkoj strukturi koja se može datirati pomoću pronađenih nalaza. Pitanje koje se prirodno nameće u daljnjem razmatranju jest koja je funkcija ove strukture. Budući da je ovdje riječ o strukturi izduženog oblika koja se sastoji od plitkog ukopa ispunjenog tamponom, prirodno je pretpostaviti da bi se ovdje moglo raditi o izgrađenom objektu niskogradnje u funkciji komunikacije ili jednostavnije cesti. Budući da su izgrađene komunikacije iz vremena prapovijesti na području Dalmacije poznate tek u naznakama, sasvim je umjesno i prirodno postaviti pitanje je li postojanje jednog takvog objekta uopće moguće u razdoblju kasnoga brončanog doba.

30 Batović 1990, str. 140.

such knives to similar examples from Central Europe and the period of the Urnfield culture.²⁷ The other analogy to this type of handle can be found at the Guvnine (Gagrice) in Herzegovina.²⁸ Here such handles are associated with pottery finds that were typical of the final phase of the Gagrice – Hatelji culture of Posušje.²⁹

There are several problems in defining individual phases of late prehistory in Dalmatia on the basis of a typological/chronological analysis of pottery shapes. The first problem is the paucity of research. The early Bronze Age is known to a certain extent, while the middle and late phases are still insufficiently known. The finds that may be classified to the later phases of the Bronze Age generally have a chance character or the stratigraphic context in which they were discovered is impossible to ascertain. The finds which came from systematic excavations with a clear stratigraphy (e.g. caves) can only rarely be linked to chronologically sensitive materials, such as metal, for example. A further problem is the fact that many pottery shapes had an exceptionally long duration.³⁰ Based on the previously stated arguments, we may conclude that the described finds of potsherds may generally be tied to late prehistory, i.e., the Bronze Age. There simply is not enough data to make a more precise dating. Furthermore, since thoroughfares are generally used over extended periods, the general dating in this paper may be deemed adequate in the sense of the long-lasting use of this road.

Conclusion: archaeology and road communications

In a way, the structure discovered in the course of rescue excavations at the Bićine polje site in Polača returns us to the very fundamentals of the archaeology profession. Since this is a type of structure that has been rather rare in previous archaeological excavations in Dalmatia, its interpretation necessitates the consistent application of the basic tools of archaeological reasoning: stratigraphy and analogies. However, even if we assume that these tools were adequately employed, there is still room for ambiguities, and we must contend with the possibility that interpretation of the structure presented in this paper is not necessarily accurate and that further excavations will facilitate a better understanding of such archaeological situations. Keeping in mind all of the problems and uncertainties which arise from attempts at interpretation of archaeological remains of a type unseen up to this point, the standard documentation

27 Benac 1958, p. 31, Pl. IV. 5.

28 Marijanović 2000, Pl. XII. 2.

29 Čović 1989, pp. 78-79, cited in Marijanović 2000, p. 46.

30 Batović 1990, p. 140.

Drugim riječima, grade li se uopće ovakvi objekti u tom razdoblju i, ako je odgovor potvrđan, kako oni uopće izgledaju, odnosno na koji bi način prapovijesne (pa i rimske) ceste mogle biti arheološki vidljive? Odgovor na ta pitanja potražili smo koristeći se metodom analogije. U dosadašnjim arheološkim istraživanjima raspoložemo malim brojem nalaza ovakvog tipa. Međutim, čak i tako malen broj primjera za usporedbu pruža solidnu osnovu za iznošenje utemeljenih pretpostavki. Iznimno važan nalaz za temu ovog rada pronađen je na lokalitetu Rogoza u Sloveniji.³¹ Ovaj uistinu rijedak primjer gotovo u potpunosti istražene prapovijesne komunikacije pokazuje, prije svega, da u razdoblju kasnoga brončanog doba i ranoga željeznog doba možemo očekivati i objekte ovakvog tipa. Struktura koja se obrađuje u ovom radu i prapovijesna komunikacija otkrivena na lokalitetu Rogoza kod Maribora u Sloveniji pokazuju brojne sličnosti, kao što su izbor materijala i tehnika gradnje. Nadalje, struktura otkrivena na lokalitetu Ličko Cerje – Velika Draga,³² koja je svojim morfološkim značajkama i po sastavu vrlo slična strukturi koja se obrađuje u ovom radu, pokazuje, za početak, da su ovakve strukture zastupljene u arheološkim izvorima u kršu i da zahtijevaju znanstvenu valorizaciju. Dakako, svjesni smo činjenice da je na ovom stupnju istraživanja tvrdnja kako je ovdje riječ o prapovijesnim komunikacijama još uvijek pretpostavka koja se temelji na nekim znanstveno utvrđenim indicijama.

Zasigurno najpoznatiji sustav cesta o kojem se raspravlja u arheologiji jest sustav rimskih prometnica. O njemu su napisani uistinu brojni radovi i ta je tematika obrađena kroz različite perspektive. Ipak, pristup koji dominira u ovim radovima jest topografski pristup, koji je sadržan u ubiciranju trasa cesta (primjerice, Bojanovski³³). Može se navesti nekoliko razloga zbog kojih ta vrsta nalaza dobiva tako veliku znanstvenu pozornost. Rimske ceste jedna su od osnovnih značajki jednog razdoblja i sustava te su igrale izrazito važnu ulogu u uređenju države. Zbog svoje važnosti rimske su ceste arheološki vidljivije, i to ne samo kao izgrađeni objekti na terenu nego i kroz razne komemorativne natpise, miljkaze i prateće objekte. Prapovijesne su ceste na određen način uklopljene u rimske i kasnije sustave prometnica te se o njima raspravlja kao o elementima prometnog kontinuiteta pojedinih prirodnih pravaca (primjerice Brusić,³⁴ Miletić³⁵).

and interpretation procedures were implemented. The first step is the determination of stratigraphic relations which define the compositions of individual layers (geological and cultural) and their spatial extent. Based on these considerations, the ensuing conclusion is that this was a structure with an oblong shape and uniform features consisting of a shallow trench and relatively small and packed stones mixed with soil. Based on these data, all that may be concluded with certainty is that this was truly an archaeological structure that may be dated with the help of discovered archaeological materials. The question that naturally imposes itself in further considerations is this structure's function. Since the structure has an oblong form that consists of a shallow trench filled with materials for a sub-base, it is understandable to assume that this may have been a civil engineering structure that was used for communication or, stated simply, a road. Since constructed communication routes in Dalmatia's territory from the prehistoric era are only known in bare traces, it is entirely appropriate and natural to pose the question of whether the existence of such a structure was even possible in the late Bronze Age. In other words, were such structures even built in that period, and, if the answer is affirmative, what appearance did they even assume, and how could prehistoric (and even Roman) roads even be archeologically visible? The answer to these questions was sought by employing the analogy method. In previous archaeological excavations, use was made of a small number of finds of this type. However, even such a small number of examples offers a solid basis to put forth reasonable hypotheses. An exceptionally important find to the topic of this paper was found at the Rogoza site in Slovenia.³¹ This truly rare example of almost entirely excavated prehistoric traffic infrastructure shows, above all, that structures of this type may be expected in the late Bronze Age and early Iron Age. The structure analysed in this paper and the prehistoric communication route discovered at the Rogoza site near Maribor in Slovenia exhibit numerous similarities, such as the selection of materials and construction technique. Moreover, the structure discovered at the Ličko Cerje – Velika Draga site,³² which is very similar to the structure analysed in this work in terms of its morphological features and composition, demonstrates first and foremost that such structures are present in archaeological sources in karst zones and that they merit scholarly validation. To be sure, I am aware of the fact that in this phase of excavation the assertion that this is a prehistoric communication route is still a hypothesis based on a few scientifically ascertained indications.

31 Strmčnik Gulič 2001.

32 Vujnović 2011, str. 490-491.

33 Bojanovski 1974.

34 Brusić 2007.

35 Miletić 2004.

31 Strmčnik Gulič 2001.

32 Vujnović 2011, pp. 490-491.

Prapovijesne su ceste, međutim, gotovo potpuna nepoznanica. U velikim pregledima arheologije brončanog doba ceste jedva da se i spominju. Primjerice, Coles i Harding³⁶ navode kako prometnice iz razdoblja brončanog doba Italije nisu poznate, ali su, dakako, poznate na drugim mjestima. Navod “poznate na drugim mjestima” odnosi se na ceste načinjene od drvenih trupaca kojima su se premošćivale močvare na području Velike Britanije.³⁷ Ponovno, ceste s ovih područja predstavljaju postignuća niskogradnje u brončanom dobu i u Hardingovom³⁸ kasnijem djelu. Nije potrebno naglašavati kako je prostorna, prirodna i kulturna distanca toliko velika da se nalazi cesta s ovih područja uopće ne mogu međusobno uspoređivati.

Ipak, nalazi putova i cesta nisu sasvim nepoznati u arheologiji mlađih prapovijesnih razdoblja Dalmacije. Prilazne komunikacije sustavu polja na lokalitetu Čauševica uređene su rubnicima od suhozida, no čini se da se ovdje ipak radi o poljskom putu, a ne o izgrađenoj cesti. Na lokalitetu Kruglaš dokumentiran je prilaz gradini isklesan u živoj stijeni.³⁹ Chapman je pretpostavio da kompleks bedema, terase i ceste uklesane u stijenu na Kruglašu pripada razdoblju brončanog doba.⁴⁰ Struktura koja je predmet ovog rada, u određenoj se mjeri uklapa u ovu pretpostavku, i, po svemu sudeći, može se povezati s gradinom Kruglaš. Za sada nije moguće utvrditi može li se ta struktura povezati i s prapovijesnim lokalitetom Štrkovača.

Na kraju je potrebno postaviti pitanje: kakvo značenje imaju ove ceste u ekonomskom i društvenom sustavu tadašnjih populacija? Uzmemo li u obzir Chapmanove analize, ekonomski i društveni sustav kasnoga brončanog i ranog željeznog doba organiziran je na razini manjih plemenskih i rodovskih zajednica. Ovakav ekonomski sustav temelji se na samoodrživoj proizvodnji za vlastite potrebe. Razmjena predmeta s većih udaljenosti odvija se unutar jednog sasvim drugog sustava ekonomije prestižnih predmeta.⁴¹ Ekonomska i društvena osnova ove vrste ne zahtijeva visoko uređen i organiziran sustav komunikacija za razmjenu roba i usluga kakav je potreban, primjerice, u okviru sustava države. Ovdje je vjerojatno riječ o lokalnom projektu koji je provela lokalna zajednica u svrhu uređenja komparativno malog prostora te povezivanja mjesta na lokalnoj razini.

Certainly the best known road system discussed in archaeology is the Roman road network. The number of works about it is genuinely high, and this topic has been examined from a variety of standpoints. Even so, the prevailing approach in these works is topographic, focused in the establishing the routes of these roads (Bojanovski,³³ for example). Several reasons why this type of find receives so much scholarly attention may be cited. Roman roads are among the basic features of an era and a system, and they played a major role in the regulation of that state. Due to their importance, Roman roads are archeologically more visible, and not just as developed structures in the field but also through various commemorative inscriptions, milestones and accompanying structures. Prehistoric roads were to some extent incorporated into Roman and later road networks, and they are discussed as elements of the traffic continuity of individual natural routes (e.g., Brusić,³⁴ Miletić³⁵).

Prehistoric roads are, however, almost entirely unknown. In the major overviews of Bronze Age archaeology, roads are scarcely mentioned. For example, Coles and Harding³⁶ stated that there are no known roads in Italy dated to the late Bronze Age, but they are, to be sure, known at other places. The statement “known at other places” pertains to roads made of logs that bridged marshes in the territory of Great Britain.³⁷ Roads from this area once more appeared as a civil engineering achievement in the Bronze Age in Harding’s later work.³⁸ It is unnecessary to stress that the mutual spatial, natural and cultural distance is so great that the finds of roads in these regions cannot be compared to one another.

Nonetheless, finds of paths and roads are not entirely unknown in the archaeology of late prehistoric eras of Dalmatia. The access routes to the system of fields at the Čauševica site are furnished with stacked stone kerbs, but it would seem that these have the character of footpaths rather than constructed roads. An access way to the hillfort carved into the bedrock has been documented at the Kruglaš site.³⁹ Chapman assumed that the complex of ramparts, terraces and roads carved into rock at Kruglaš belong to the Bronze Age.⁴⁰ The structure which is the subject of this paper is encompassed by this hypothesis to some extent, and by all

36 Coles, Harding 1979, str. 182.

37 Coles, Harding 1979, str. 252.

38 Harding 2000, str. 172-176.

39 Chapman *et al.* 1996, str. 152-153.

40 Chapman *et al.* 1996, str. 138-139.

41 Chapman *et al.* 1996, str. 165-175.

33 Bojanovski 1974.

34 Brusić 2007.

35 Miletić 2004.

36 Coles, Harding 1979, p. 182.

37 Coles, Harding 1979, p. 252.

38 Harding 2000, pp. 172-176.

39 Chapman *et al.* 1996, pp. 152-153.

40 Chapman *et al.* 1996, pp. 138-139.

Lokalni karakter ove strukture jest pretpostavka iznesena s obzirom na trenutačno stanje istraživanja i sasvim je moguće da će daljnja proučavanja društava i njihova funkcioniranja u mlađoj prapovijesti jadranske obale iznjedrili podatke koji će biti osnova za iznošenje drugačijih tvrdnji od onih koje se iznose u ovom radu. Ono što međutim svakako valja uzeti u obzir kad raspravljamo specifično o problematici izgrađenih komunikacija u prošlosti općenito, jest da će tehnike gradnje, oprema prometnica, njihov opseg itd. ovisiti o specifičnim društvenim okolnostima unutar kojih se takvi projekti provode, a ne o unaprijed determiniranim stavovima o tome kako strukture koje se grade u pojedinom razdoblju trebaju izgledati i kakve bi značajke trebale imati.

Zahvale

Ovaj rad nastao je u sklopu projekta “Kulturni krajolik – model za valorizaciju, zaštitu, upravljanje i zaštite kulturne baštine”, ProHeritage (UIP-2017-05-2152) koji financijski podupire Hrvatska zaklada za znanost.

Autor ovim putem zahvaljuje kolegama Šimi Vrkiću i Nikši Vujnoviću na korisnim informacijama koje su pomogle u izradi ovoga rada te Vesni Žarak za izradu crteža nalaza i Nedi Kulenović Očelić za izradu karata. Posebno zahvaljujem Urošu Stepšniku za pomoć pri razradi geomorfoloških i formacijskih procesa.

indications it may be linked to the Kruglaš hillfort. Thus far it is impossible to determine whether this structure may also be linked to the prehistoric site at Štrkovača.

In the end, a question must be posed: what significance did these roads have in the economic and social system of the population of the time? If Chapman's analysis is considered, economic and social systems in the late Bronze and early Iron Age were organized around tribal and kinship communities. Such economic systems are based on self-sustaining production to meet their own needs. Exchanges of goods over greater distances proceeded within an entirely different system of luxury good economies.⁴¹ An economic and social foundation of this type does not require a highly developed and organized system of communications for the exchange of goods and services that is required, for example, within the framework of a state. This was probably a local project implemented by the local community for the purpose of regulating a comparatively small area and connecting places at the local level.

The local character of this structure is a hypothesis made with regard to the current state of excavations, and it is entirely possible that further study societies and their functioning in the late prehistory of the Adriatic seaboard will yield new data that will serve as the basis for assertions different than those put forth in this paper. What should certainly, however, be taken into account when discussing the specific aspects of the matter of constructed communication routes in the past in general is that the construction technique, furnishing of the thoroughfare, its extent, etc., will depend on the specific social circumstances within which such projects were implemented, and not on preconceived views on how structures built in a given period should appear and what type of features they should have.

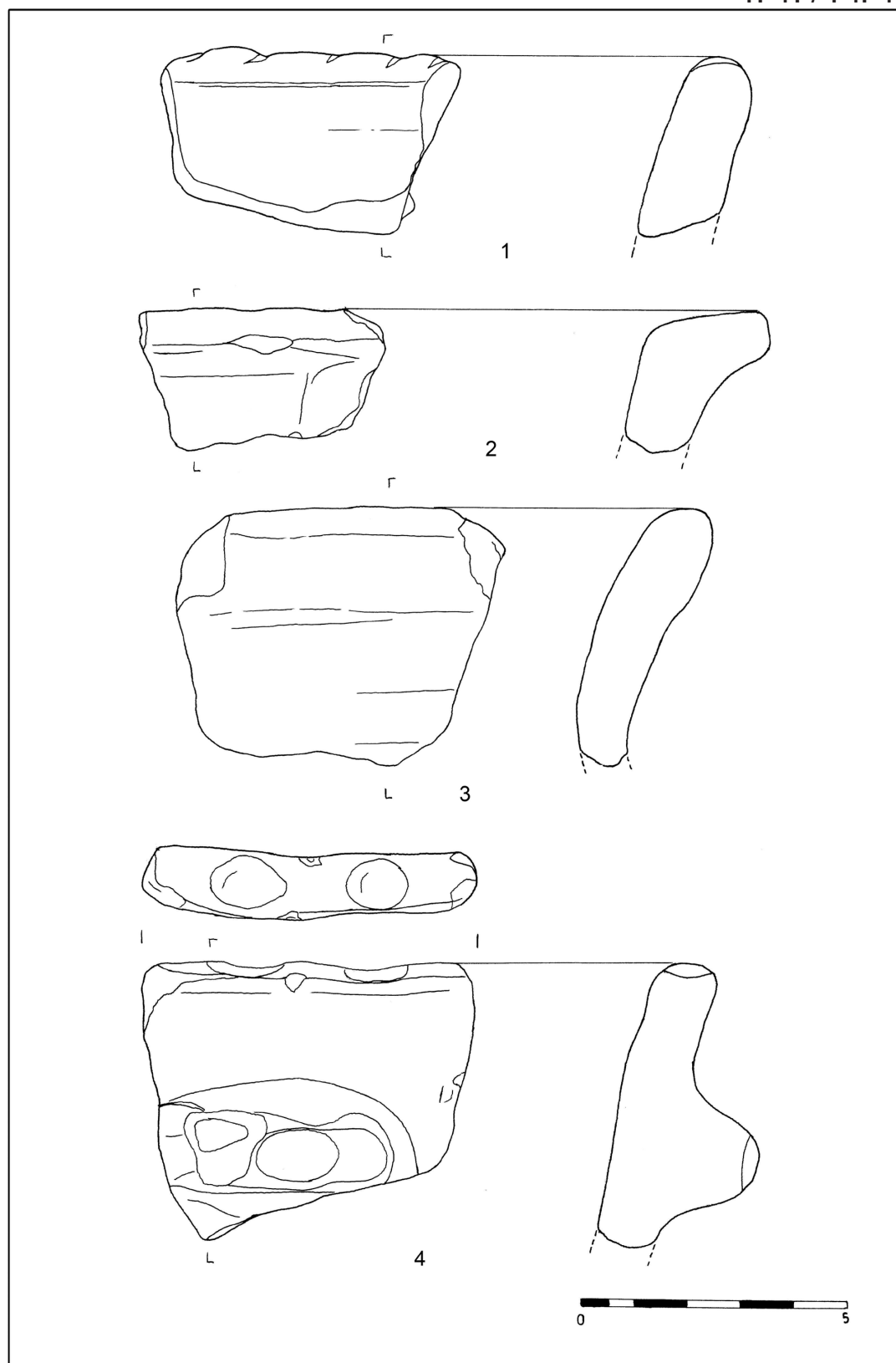
Acknowledgements

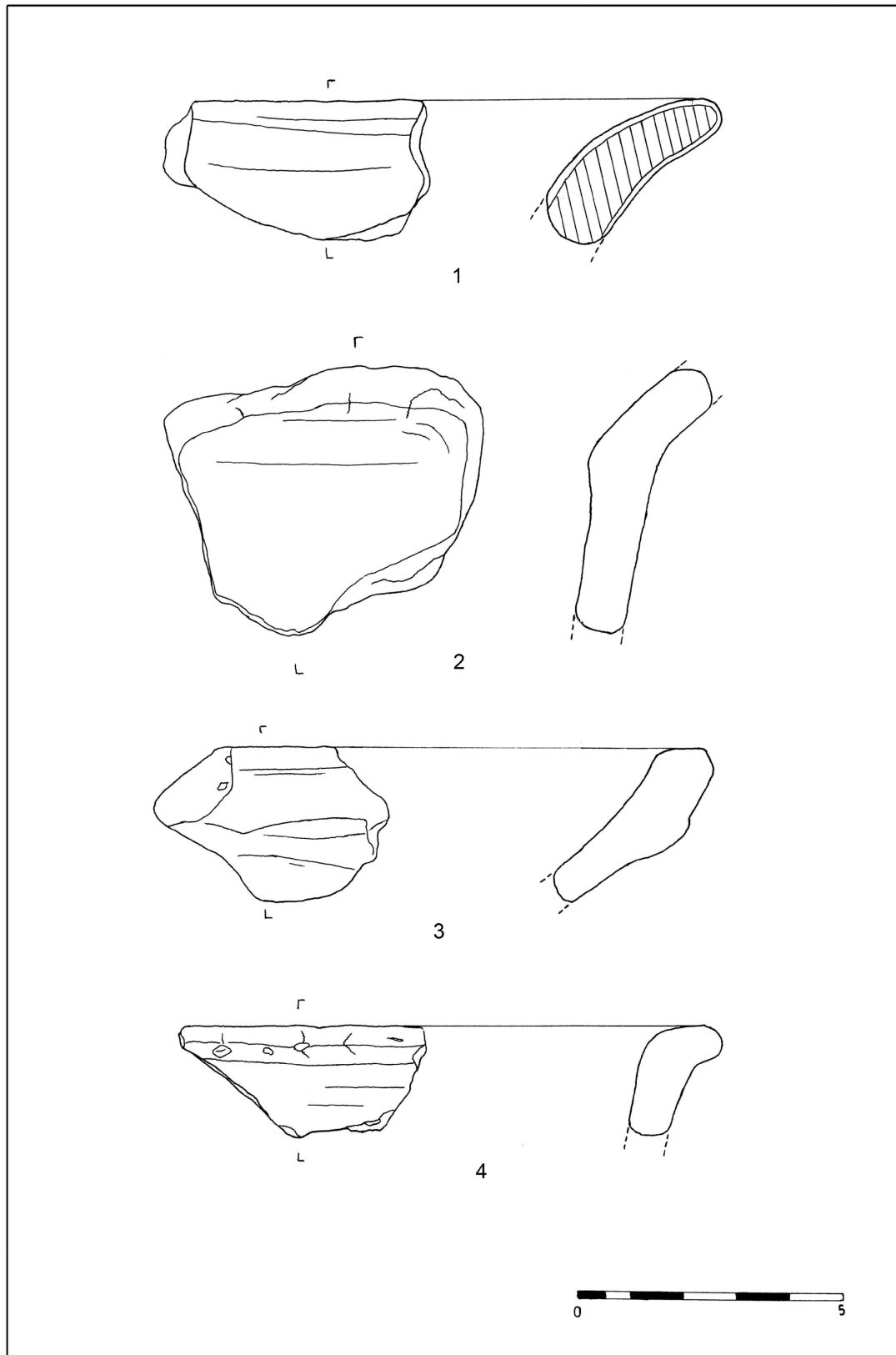
This work has been supported in part by Croatian Science Foundation under the project “Cultural Landscape - A Model for Valorisation, Protection, Management and Use of Cultural Heritage”, ProHeritage (UIP-2017-05-2152).

The author would like to extend his sincere gratitude to the following colleagues: Šime Vrkić and Nikša Vujnović for useful information which contributed to writing this paper, Vesna Žarak for drawing the finds and Neda Kulenović Očelić for making the maps. Special thanks goes to Uroš Stepšnik for the great help he provided with the elaboration of geomorphological and formation processes.

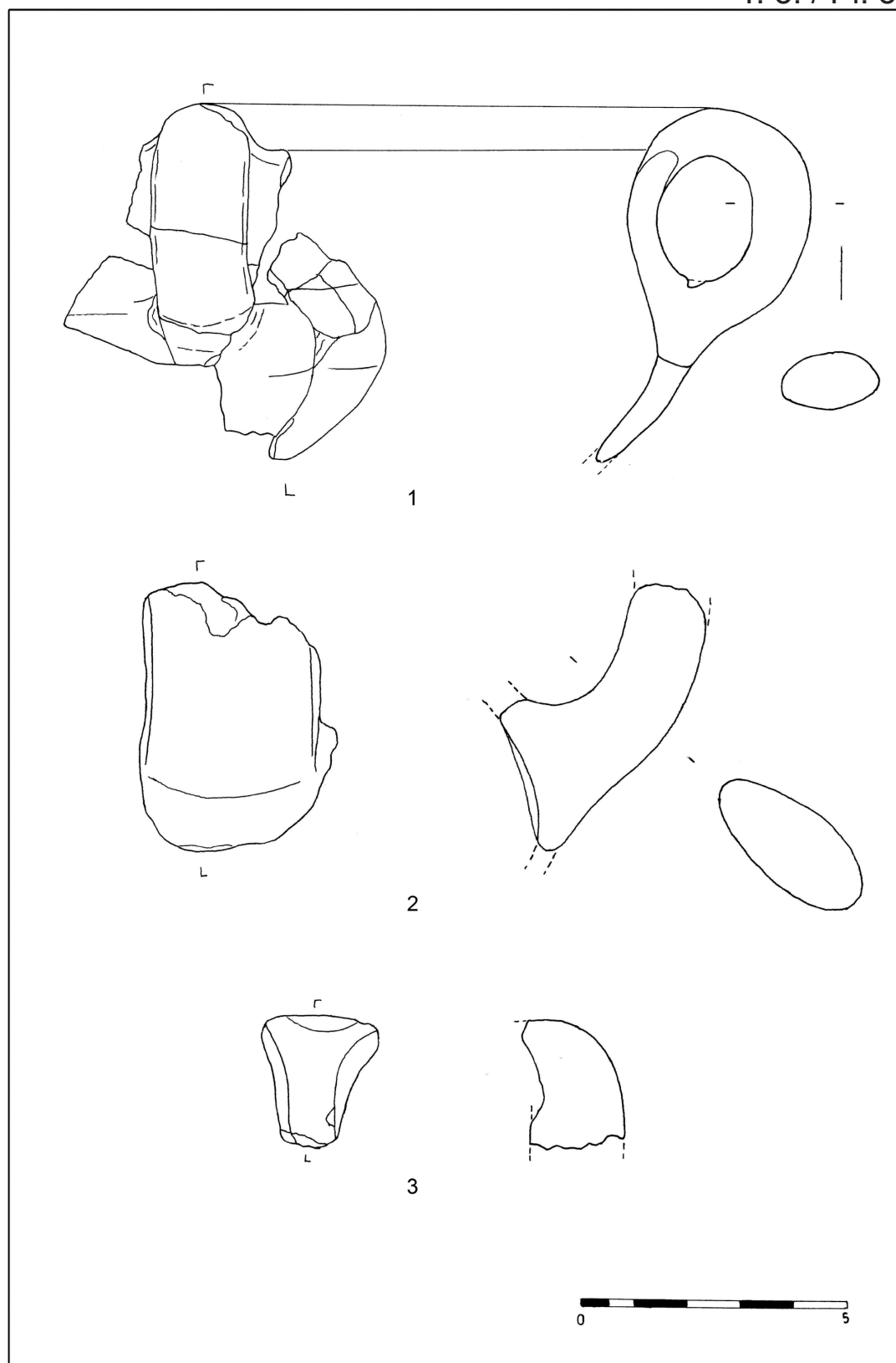
41 Chapman *et al.* 1996, pp. 165-175.

T. 1. / Pl. 1.

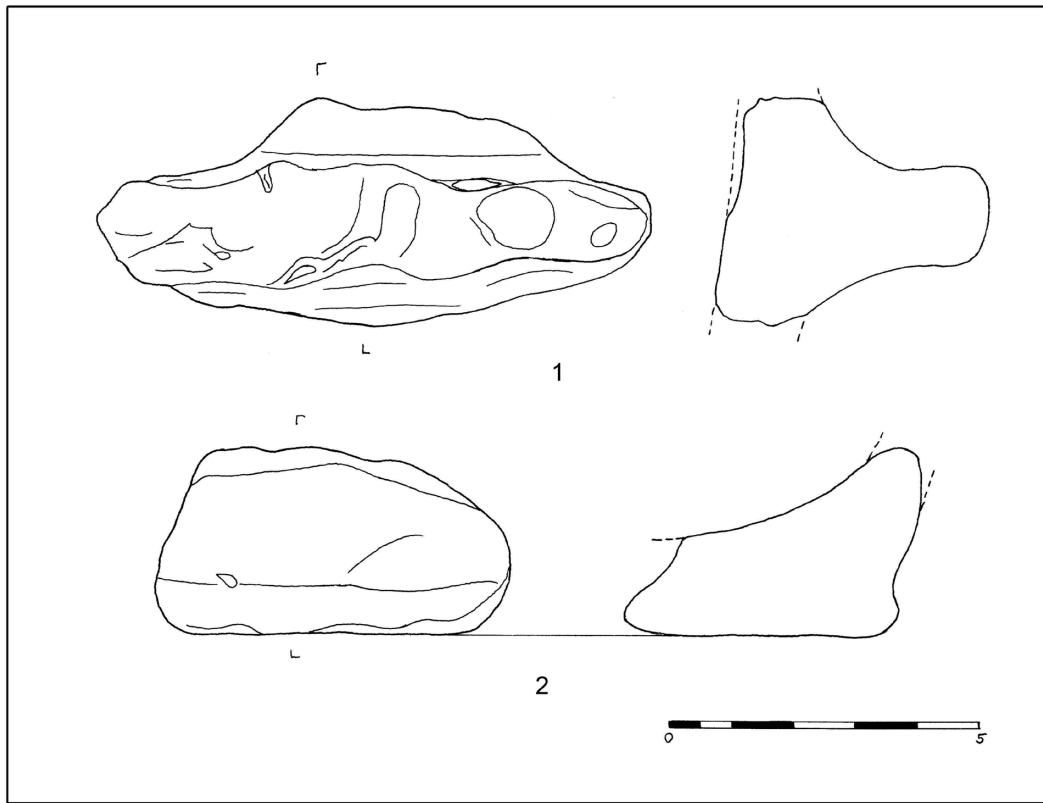

T. 3. / Pl. 3.

T. 4. / Pl. 4.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Batović 1990 Š. Batović, *Novija istraživanja prapovijesti u biogradskom kraju*, Biogradski zbornik 1, Zadar 1990, 85-171.
- Batović 2004 Š. Batović, *Benkovački kraj u prapovijesti*, U osvit povijesti, Zbornik odabranih radova, Opera selecta II, Zadar 2004, 677-849.
- Benac 1957 A. Benac, *Crvena Stijena – 1995 (I-IV stratum)*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, (A), sv. XII, Sarajevo 1957, 19-50.
- Benac 1958 A. Benac, *Crvena Stijena – 1956*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu (A), sv. XIII, Sarajevo 1958, 21-64.
- Bojanovski 1974 I. Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo 1990.
- Brusić 2007 Z. Brusić, *Pakoštanska luka i druga priobalna liburnska naselja u pašmanskome kanalu u odnosu na gradinska naselja u Zaleđu i Aseriju*, Asseria 3, Zadar 2007, 11-38.
- Buršić-Matijašić 1997 K. Buršić-Matijašić, *Keramika gradine Vrčin u Istri*, Histria Archaeologica 28, Pula 1997, 108-134.
- Chapman et al. 1996 J. Chapman, R. Shiel, Š. Batović, *The Changing Face of Dalmatia, Archeological and Ecological Studies in a Mediterranean Landscape*, London 1996.
- Coles, Harding 1979 M. J. Coles, A. F. Harding, *The Bronze Age in Europe*, Cambridge 1979.
- Čović 1989 B. Čović, *Posuška kultura*, Glasnik Zemaljskog muzeja (A), N.S., sv. 44, Sarajevo 1989, 61-121.
- Črešnar 2010 M. Črešnar, *New research on the Urnfield period of Eastern Slovenia, A case study of Rogoza near Maribor*, Arheološki vestnik 61, Ljubljana 2010, 7-119.
- Forenbaher, Vranjican 1985 S. Forenbaher, P. Vranjican, *Vaganačka pećina*, Opuscula Archaeologica 10, Zagreb 1985, 1-21.
- Harding 2000 A. F. Harding, *European Societies in the Bronze Age*, Cambridge 2000.
- Kulenović 2011 I. Kulenović, *Polača – ispod gradina Štrkovača i Kruglaš (AB 44)*, Hrvatski arheološki godišnjak 7/2010, Zagreb 2011, 562-564.
- Marijanović 2000 B. Marijanović, *Prilozi za prapovijest u zaleđu jadranske obale*, Zadar 2000.
- Mihovilić 1972 K. Mihovilić, *Nekropola gradine iznad Limskog kanala*, Histria Archaeologica III/2, Pula 1972, 7-51.
- Mihovilić 2007 K. Mihovilić, *Gropi – Stari Guran, Analiza prapovijesne keramike*, Histria Archaeologica 38/39, Pula 2007, 37-79.
- Miletić 2004 Ž. Miletić, *O rimskim cestama na aserijatskom području*, Asseria 2, Zadar 2004, 7-21.
- Olujčić 2007 B. Olujčić, *Pod Cvitušom*, Hrvatski arheološki godišnjak 3/2006, Zagreb 2007, 321-323.
- Olujčić 2008 B. Olujčić, *Pod Cvitušom*, Hrvatski arheološki godišnjak 4/2007, Zagreb 2008, 377-378.
- Strmčnik Gulić 2001 M. Strmčnik Gulić, *Nova podoba prazgodovinske poselitve na zahodnem obrobju Dravskega polja*, Arheološki vestnik 52, Ljubljana 2001, 117-130.
- Turk 2005 P. Turk, *Podobe življenja in mita, katalog arheološke razstave*, Ljubljana 2005.
- Vujnović 2011 N. Vujnović, *Ličko Cerje – Velika draga*, Hrvatski arheološki godišnjak 7/2010, Zagreb 2011, 490-491.